-محمود زامدار-

«هەتاوی کورد»

و

سەردەمی ڕاپەڕین

گۆڤاری (هەتاوی‌کورد) قەفێکی ئەستوورو یەکێکە لەو گۆڤارانەی کەبەر لەجەنگی یەکەمی جیهانی‌و دوای جاڕدانی (مەشرووتیەت) لە شاری ئەستەموول‌و لە «تشرینی یەکەمی . .»[1] ساڵی ۱۳۲۹» ڕۆمی ولەلایەن کەڵەڕۆژنامەنووسی نەمرو نەتەوەپەرستی کورد (عبدالعزیز بابان)و شان بەشانی دەستەیەکی ڕۆشنبیرو شاعیرو لێهاتووانی کوردی کوردستان تورکیا دەرچووەو لەچاپخانەی (حیکمەت)یش بەقەوارەی (۲٤×۱۹سم)و بەهەردوو شێوەزاری کوردی‌و چەند لاپەڕەیەکیش بەتورکی بەچاپ گەیشتوە . .

ئەم گۆڤارە سەرامەدە لەو ساتە سامناك‌و تەنگەبەرەدا سەری‌هەڵداوە کەبزووتنەوەی سەرفرازی (کوردایەتی) گەیشتۆتە ئەوپەڕی هەڵچوون‌و جۆش‌و خرۆشەوەو . جۆرەها دەستەی سیاسی هاتۆتە دامەزراندن‌و جاڕی سەربەستی‌و ڕزگاربوونیان داوەو خەڵکیان لەخەوی غەفڵەت بیدار کردۆتەوەو تین‌وتاویان داوەتە خوێنی مەییوی لاوانی کڵۆڵی کوردەوە . . . !

ئەو دانە هەرە دانسقەو دەگمەنەی کەوتە دەستم (٥ر٦) شەش لاپەڕەو نیوی لێ‌بوەتەوەو ئەوەی لەلاپەڕە (۷-۸)یشی دایە . بێ‌سەروبەرەو چ مانایەکی ئەوتۆ نابەخشێ . تەنیا ناوی دوو نووسەری هەردوو وتارەکە (ج . م . ح) و (زەهاوی زادە)ی لەسەرە . . ! وەك بۆم ساغ بوەوە ئەم ژمارەیەی لەمەڕ مندایە ژمارە (۳)و بەرواری کانوونی یەکەمی ساڵی (۱۳۲۹)ی لەگەڵ خۆیا تۆمار کردوە . . ! جانازانم ئەو گۆڤارە حەفتەیی بووە یا مانگانە یا دووحەفتانە . یا تەنیا هەرتەنیاو بەس ئەو (۳) ژمارەیەی لێ‌دەرچووەو هیچی‌تر . . ! ؟ بەڵام بەبەراوردێك‌و بەرابینینێك‌و دەرەنجامێك وەك لەنێو نامەیەکی تورکی نێو ئەو گۆڤارەیە ، ئەوەشم بۆساغ‌کراو دڵنیابووم کە (مانگانە) بووە . . کەلەپاشا بەوردی باسی لێوە ئەکەین .

ئەمەیان‌وا . . لەلاپەڕەی (۹)ی ئەو گۆڤارەدا نامەیەکی پڕسۆزی (تورکی)و بەهەست‌و هەواوژانێکی قووڵی (کوردایەتی)یەوە لەلایەن قوتابیانی (مدرسة الزهراء الرشادیە)ی شاری (وان)ی کوردستان‌و بەناوی ئەوانەوە (عبدالمجید) ناوێك

نێردراوەو تێیدا گەلێ ئامۆژگاری‌و راووسەرنجی رۆشنبیرانە هاتووەو لەئەنجامیشا پیرۆزبایی‌یەکی گەرمیان لەدەرچوونی (هەتاوی‌کورد) کردووە ئەڵێن :

«جێ‌ی داخ‌و خەفەتە کە رێنمایی‌و ئامۆژگاری موسڵمانان . ئامۆژگاری‌ی دینی‌و دنیایی پشت‌گوێ‌خرێ‌و باروچۆنیەتی ئەو شتانە کە خەڵك بەرەو کلکەلەقێ‌و دووبەرەکی‌و لێك‌دابرانیان دەبەن ، جگە لەگوڵەزو پێکەنینێکی خەماوی دوژمنانە نەبێ ، بەچ‌کارێکی دی بەسەرنابەن :

(سریع الی ابن العم یلطم وجهه ولیس الی راعی الندی بسریع) .

بەڵێ : کە تواناماں‌و دەستمان بەسەر دوژمنا نەشکێ ، ئەوا ئەو توانایە بەسەر یەکتریماندا خەرج‌ئەکەین . . ! لەزەمانێکی سەیرداین‌و دەژین ، کە سەیری هەرکەس‌و هەر (مورشید)و هەر (موجتەهید)و هەر (سیاسی)یەك دەکەیت ، خۆی بە پیاوی چاك‌و رەندو مەردو ئەوانەی تر بە بەدکارو خراپ دێتەبەرچاو . . گەر ئەم بارە وابێ کار چۆن پێك‌دێ . . ؟

میللەتانی‌دی کەوازیان لەقسەی پروپووچ‌و رووت هێناوەو روویان کردۆتە (کار) تادێن بەرەو ترۆپکی بەرزی‌و بەختەوەری سەردەکەون . . . !

بەڵێ : ئەوەی میللەت وریا ئەکاتەوە ، پێویستە خۆی وریاو بەئاگابێت ، تا دوبەرەکی‌و لێك‌ترازان‌و ململانێ روونەدات . . !

ئەی دەستەی بەڕێوەبەری بەرێزی هەتاوی کورد :

ئێمە ،، سەراپای کوردان شوێن‌پێ‌ی رێڕەوی بەرزی ئێوە هەڵئەگرین‌و سوپاستان ئەکەین . . . . خوای مەزن دەست بە باڵتانەوە بگرێ . . ،،»

«لە شاگردانی قوتابخانەی زەهرای رەشادیەی وان :
(عبدالمجید)»

دوابەدوای نامەکە ، گۆڤارەکە لەپەراوێزا وریای کردونەتەوە کە لە ژمارەی (داهاتوودا . . ! ؟) وەڵامی ئەوان

(بوکورەکان کرد)

دنیا کە مقامیکە دبی روله‌فنابی — ساواکەزور مردەکە مشغول سخابی
درحق بەنی آدم واعدای ولاتی — ولکاتم وولك روژ وولك برقسمابی
ای‌صاحب جاه وکرم‌سند وتمکین — شکرانۀ ام نعمتە چاوشالە کدابی
املاکە بدە ، قدرەبدە ، حرمة بستە — بانوبت جاب نظرخاق خدابی
کوتونیە ازیرباربلای جهل‌وعطالت — باهمت ایوە سبب دفع‌بلابی
ملت هموی‌جوتوبەبی قوتورشوروت — ماکینۀبوبینە هتا کاری‌روا بی
سختە هەمویان سختن بی‌نان کتابن — باب‌نە‌ دس ایوەك بی
باقی نیەام حشمة بوتولە جهاندا — هرجاکە واحسانە کواشهرتی‌هەبی
محتاج دسی ایوەیە ام‌قومە فقیرە — چاوتان لەدوابی لەوفابی لەصفا بی
خیرتکە لەبوملت دولت نیە غافل — نفی چیە استون دوارت لەسمابی
وقت سزوغیرتە اعداله کمیندان — امروکە هواصانە دوچاوت لەدوابی

سلیمانیەلی
ژیور

قصیدۀ رحمتی حاجی‌عبدالقادر کویی

ادبا : چاکە لیم نەبن درهم — لم‌قصە ولم حکایتی دیکم
، ادعای هرضایعیکی بکن — تاکە نەی‌بین امتحانی نکن
بی‌دلین حیلە بازو کذابە — شیخ‌نی حارجە لەام بابە
خانقاو تکیە شیخیان یکسر — بیم‌باین نفسیان چەبواخر
غیرتمایم تنبلی کردن، — جمع‌املاك وخزنە دا کردن
دفعەیك امتحانیان ناکن — نی دبکن‌زهرە یانەتریاکن

لەلایەن نجم‌الدین ئەفەندی کەرکوکی‌یەوە ئەدرێتەوە[٢] . . .

* * *

لەلاپەرە (١٠-١١)شدا بەناوی (بووژانەوەی‌کوردان) هەمدیس وتارێك بە (تورکی)و بە بیرێکی فراوان‌و پێشکەوتنخوازی ئەو دەورو زەمانەو بە بۆنەی دەرچوونی گۆڤاری (بانگی کورد) لەبەغدا نووسراوەتەوەو تێیدا باسی ژیانەوەی کوردو راچەنینی گیانی نەتەوایی کورد ئەکات‌و لە برگەیەکیا ئەڵێ :

«لە پایتەختدا کۆمەڵەیەك بۆ خوێندکاران . لە شاری (وان)دا قوتابخانەیەکی تازە بابەت‌لە (بەغدا)(بانگی کورد) دواتریش هەر لە (وان)دا ، دەسکردن بە دامەزراندنی رۆژنامەو چاپخانەیەك[٣] . . . هەموو ئەم دەزگا کوردییانەش بۆ پەرەپێدانی مێژووو بۆ سەرەتایەکی نوێ‌ی ئەو مێژووە . . ! ئێمە کە ئەمانە باس دەکەین ، لەپاڵیا لەوپەڕی بەختەوەری داین‌و دڵمان شاد ، چونکە هیواو سوور بونەوەیەکی ترمان پێ

اشعار مرحوم نالی

دل سیاسنك نی ، مائل خاك وطنه — خال لعلی حبشی ، ساکن بردینه
برچم سنبلی وقد قضیب البانی ... — زلف بهلولی وخط زنکی ووجه حسنه
عات مظهر جان آیت اعجاز بیان — لب روح ودهن سر کلام عانه
روشنی دیدهیآن سانهکه مژدهٔ قدمی — روشن دیدهٔ عمدیدهٔ بیت الحزنه
دیت لخوینم مده آلودهمکه دامن پاك — خوین من ثابته باطل نیه وك رنك خنه
وهکو کل اشی ، غمایوه به برك چن — قامتی ناربره ، ناردره ، نارونه

دل نالی کهابس قرهداغه ، ایستاش
داغ سرچاوه و دیوانهٔ دارودونه
دیسان ای ویه

سرمایهٔ سوداکه دلین ذلف دوتایه — هرپیچش وتابیکی صد آشوب تیدایه
بیدهبدلم ، شیفتهبوشیفته چاکه .. — بیخه ملم ، امقیده بدیوانه روایه
اوخالندره ، مسکن صدساله شاید — جاری لهدم توبه بیم : سك بوفایه ...
ذلفت سیه دل بعدارت کهدسرنی — سوّج شوه واقاتل پروانه چرایه

نالی که وقاری نیه : بیباکه لهخلکی
صوفی که بینکن هیه عجب وریایه
دیسان ای وی

ذلفت بهدستدا ، که پریشان و بلاوه — بوجی لمن شیفته آلوز وبداوه
بوچونکریم ، صدکرتم دل دشکین — می . بونریزی شیشه لصدجیکه شکاوه
هرچندکه روتم بخداماتان رو نم — بی برکه علتکه هتیو میل هتاوه
هرجوکه وجیکی کهواسور وسوربی — جی جوشش کریان منه خوینه رژاوه
سوز دله باعث تاوکل کریان — معلومهکه اکر سبب جوشش آوه
بوبیفائدهیه منع من ایستاکه له کریان — بوعاشق بیچارهدوام آوه رژا .

دەبەخشێت ، هیوایەکی پڕ لە هێزو هەرەنگمان بۆ دەرەخسێنێ . . ! هۆیەکی تریش هەیە کە دڵمان پردەکا لە شانازیو متمانە بەخۆکردن ، ئەویش ئەو وریابوونەوەو ڕاپەڕینە بەجەرگەیە کە لەنێو میللەتانی موسڵمان سەری هەڵداوە . . بۆ یەکەمجار لەنێو ئەو گەلانەی دەرەوەی عوسمانلیدا ڕوودەدات ، لەوێوەش بۆ بەشە عوسمانلیەکانی تر پێ هەڵدەگرێو بەرەو ناوچە موسڵمانەکاندا تەشەنە ئەکات ، وەکو ئەوەی لەنێو براتورکو عەرەبەکانماندا دیارە . . . !

لەپاڵ ئەمەشدا ، بەوپەڕی سوپاسگۆیی و سەرفرازییەوە دەڵێین :

کە ئەم شوێنەوارەی ژیانی عوسمانلییە ، لە کوردەواریدا لە (کوردایەتی)یەوە هەڵقوڵاوەو هەڵدەقوڵێو هەر لێرەوەش بەناو کوردەکانی ئێرانو ڕوسیادا بڵاو دەبێتەوە ، نیازخوازین ئەو ناوچەو هەرێمانە بەهێزی ڕۆشناییەوە ڕووناك بکاتەوەو بیگرێ ، هەر بەمەشەوە عوسمانلیەتیو جیهانی کوردەواری سنگی خۆی دەرەدەپەڕێنیو خۆی پێوە ئەڕازێنێو لەماوەیەکی کەمدا سەرانسەری ئەم ناوچەیەو سەرکەوتنی تەواوی ڕەوشتی کوردایەتی هەست پێ دەکەین ، کە ڕاپەڕینی مەوداو مەیدانێکی گەورەو فراوانمان پێشکەش دەکا . . (ان مع العسر یسرا) وەك لە سەرتاوەش باسمان لێکرد ، دڵی ئێمە پڕ لە ئومێدەو هیوادارین خۆری ڕاپەڕینو کامەرانی ئاسۆگەی کورد ڕووناکتر بکاتەوە . . . ئێمە بەدڵێکی پاكو ویژدانێکی ڕوونەوە ، ئەم چەند دێڕانەمان نووسی ، تکاونزا دەکەین بە ڕەنگێکی تر لێك نەدرێتەوە بروا بە دڵسۆزیمان بکەن . . . »

* * *

لە لاپەڕەی (١٢-١٣)شدا بە خامەی (أ. ج. ڕەزا. دەرسیملی)و تارێکی ئاگرینو بە زمانی (تورکی)و لەبارەی کوردایەتیو گیانو سەرهەڵدانی هەستی نەتەوایەتییەوە ، تۆمار کراوەو ئەڵێ :

«برام : ئا ئەو دەمە ، چیا تاریکەکانی کوردستان بە ڕووناکیو ڕێچکۆڵەکانی بە ڕەنگی زومرووتو شارە وێرانەکانی ئاوەدان دەبێتەوە . . . ! ئەمڕۆ لەنێو شارستانێتی سەدەی بیستەمداین ، گەر ئێمەش بە لێهاتوویی کە شایانی ئەم سەدەیە بێتو سوود لەم چەرخە وەرنەگرینو بە چەکی زانست خۆمان پڕچەك نەکەین کە شیاوی ئەم چەرخەبێت ، دڵنیابن ناگەینە مەنزڵو ڕزگار بوونمان دوور . . . ! جا تێگەیشتی کە چۆن هێزی ماددیو زۆریی (کەسانی) میللەتێك ، پاسەوانی حکوومەتی میللەتێکی پێ ناکرێ . . بیری فراوانو بزۆز ، مێشکی ڕەسیدەو پێگەیشتووی پێویستە .

ئێوە بزانن من چۆن بۆی ئەڕۆمو چۆن بیردەکەمەوە . . . لەوانەیە هەندێ پێیان ناخۆش بێتو نارەحەت بن ، بەڵام قەیدی چیە باوابێ . . جا گەر دڵێك بە خەونو ئەندووی نیشتمانەوە لە لێدان دابێت لەچی دەترسێ ، ئەمڕۆ من ئەمەم لە کوردەکان دەوێ ، حاشاکی نەك هەر من بەڵکو پێداویستی ئەم سەردەمو ئەم چەرخە ئەمەی گەرەکە . . . ! با زەنگینەکان کیسەکانیان واڵا بێت ، ڕووناکبیرەکان خامەکانیان لەدەست

بێت ، نەدارو هەژارەکان هەوڵ بدەنو کار بکەن ، هەوڵو تێکۆشانێکی وا کە هەوارەکان دەوڵەمەندو روونا کبیرەکان زاناو دانشمەند بکات ، لە سەرووی هەموو دادگایەکەوە ، دادگایەکی مەزنو لە زۆور گشت دادخوازێکە دادخوازێکی یەزدانیی هەیە ، کە ئەمەش نابێ فەرامۆش بکرێت . . . !

براکانم ، بروانن (دەرسیم) کە زاینگەو زێدمە ، لە بیرو زیرەکیو ئازایی‌و جوامێریدا بێ هاوتایە ، کەوابێ برایانی تریش ، کە هاو رەچەڵەکەنیان ئەو رەوشتە بەرزانەیان هەیە ، کەچی چار چییە ، تا ئێستا وەکوو عەرزم کردن کوردستانیان پێ رزگار نەکراوە . . چونکە کوردایەتی لەنێو نەزانی‌و دواکەوتن دایە . . با هەمدیس دەرسیم بگرینەوە ، چەندین جار ئەم دەرسیمە بۆتە شانۆی مەرگەسات‌و هەروا شانازی‌و سەربەرزیی ، ئەمانەم بەبیردا دێتەوە ، گەربێت‌و لیی وردبینەوە ، ئەو سەربەرزی‌و شانازییە ، تاکێکە لە نموونەو رەوشتە رەسەنەکەی کوردایەتی ، ئەو کارەساتانەش چاڵی ئەو سەرەتایەیە کە کوردایەتی تێیدا نوشوستی هێنا ، ئەمانە چەند راستییەکی تاڵو ناخۆشن ، چەند نموونەیەکی کاریگەرن ، بەڵام داخ !

لە رەشوورووتی خەڵکەوە تا پیاوە گەورەکانمان ، لە هەژارمانەوە تا زەنگینەکانمان ، سەرتاپایان لەنێو خەوێکی قووڵ‌و بێئامان دان ، خەوێکی وا کە ئەنجامەکەی مەرگ‌و مردنە . . . ! دەسا برام من وەهای بۆچووم ، خوێشم بەم چەشنە بیرورایانە بەراست دەزانم . . . من کوردێکی بێدەسەلاتم ، بێگومانیشم کە کەسانی تر هەن لە ئێمە چاکتر بیری لێبکەنەوەو رووناکبیری لە ئێمە سەرپەرترو لە ئێمەش زیرەکتر هەیە . . ! بەڵام مەبەستی من سەرکەوتنی ئێوەیەو ڕێ خۆشکردنێکە بۆ ئەوانەی ئەیانەوێ بیرێکی ورد لەم سووچە بکەنەوەو بەگورجیی هەوڵێك بدەن . . .

ئازیزەکەم : با ئەم نووسینەم کورت بکەمەوەو بڵێم : بە نیازێکی پاکەوە هەوڵدان ، هەروا پیشاندانی مێرخاسی‌و

کرلکده سیالهٔ حیات

بغدادده بابك کردك انتشاری مناسبتیله

اعصار مدیدهدنبری غبار جهالت آلتنده ازلمکدهبولنان کردلکك سمای ملول ومحزوننده بوکون دیکر ـ اقوام اسلامیهده روئمون اولدیغی کبی ـ تزارهٔ حیات پارلامغه باشلایور ، شراین واوردهسنده نبی بر حرارت حس ایدیلیور ، وجهنده کنجلکك و عز بتدم ، هرشیئه موفق اولهجغم ، اعتقادینی اکدررآثار سزورونبسم کوزوکیور. کوزلرندهجلادتومتانت پارلدیبور . الحاصل کردلکك هیچ اولمزسه نومدنیقظهیه بکمسیجون بتون آواز وفغانلر عمردار اولیور . ایشته علائم ومقتطفات !

مرکزده برطلبه جمیتی ، وانده طرزجدید اوزره برمدرسه ، بغداده ربانك کرد . . دها صکره ونه وانده برغزته ومطبعه تاسیسنه تشبث بتون بومؤسسات کرد تاریخ ترقیسنك راسنه افتاحیدر ، دها احمی راس تاریخ اولملیدر . بونلری ذکر ایدرکن قلبلرمز مشحون سرور اولمقله برابر امید وعزممزفضله برقوت،قوعزده فضله برامید حاصل اولیور .

قلبلرمزی فخر و مباهاتله طولدیرهجك دها بشقه برسبده وار اوده اقوام اسلامیهده حاصل اولان انتباه وتیقظ اولا عثمانلیلقدن خارج اولان اقسام ومناطقده حصولبولور ، اورادن عثمانلی اقسام ومناطق اسلامیهسنه جریان ایدر : ترك وعرب قرداشلرمزدهٔ اولدیغی کبی .

بونکله برابر کمال محظوظیت وممنونیتلهده سویلرز که کردلکدهکی بوآثار حیات عثمانلی کردلکندن نبعان ایتدی وایدهجك ، وبورادن ایران وروسیه کردلرینه جریان ایدهجك.وامید ایدرز که اورالری قوت نوریله فیضاب ایدر بونکله عثمانلیلق وکردلك عالملری کوکسلرینو قاردهرق افتخار ایتملیدر .

بوسیالهٔ حیاتك عاملرینه کلنجهشبهه یوقدرکه کنجلك عزم وهمتی طاشیان ، کنجلك روحی کندینه روح طاقنان ، کنجلك اعتقادیله معتقد اولان کتلهدر . بوکتلهٔ شبابدرکه کمال سکون وآسودهکیله کوشهلرده سونوك ضیالر آلتنده شدت جهد وجدیتسینه دوام ایدوب اوزاتدیغی الارك ردایدلدیکنهبرواایتمیهرك ، ذوروماًیوس کتیرمیهرك بالادهعرض ایتدیکمز تشبثاتده.موفق اولدیواولمقدهدر . بوموفقیات نتیجهسندهمغرور ومست اولمغی خاطرینه بیله کترمدی وکترملز

استطراد قبلندن عرض ایدرز کهاعاظممز جانلری ایسترسه،ایستدکلری قدر راحتدوشکنده کنجلکك بوشامراسمیندنبوزچویرسونلر،باردی

بەرگەگرتن رابەری ویژدانتە . . . تاد . . ئەمانە ئەبنە مایەی سەرخستنی کوردایەتی‌و هەر ئەمانەش کوردستان ئاوەدان دەکەن . . . ئیتر ریزم بۆت هەیە براکەم . . . ! ! !

«ـ أ . ج . رەزا . دەرسیمی ـ»

لە لاپەرە (١٤ــ١٥)شدا ، بە سەرناوی (لەخەو هەستن)و بە ناوی (م . ن . دیاربەکری)یەوە وتارێکی یەجگار شیرین‌و بەتام‌و کام و قووڵ‌و بەرفراوان‌و بە (تورکی) هاتووە . کە بە شێوازێکی زۆر جوان‌و سەرپەری (پەخشانی هونەری تورکی) نووسراوەتەوەو داوا لە گەلی (کورد) ئەکات‌و بە زریکەو زایەڵەیەکی خەمگینەوە رووبەرووی ئەبێتە ، تا لەو خەونە بیداربێتەوەو رووبکاتە رێی رزگاری‌و مافی رەوای خۆی ، وەك گشت گەلانی راچەنیوی ئەوسای رۆژهەلات‌و لە برگەیەکیا ئەلێ :

«راپەرە لەخەو بیدار بەرەوە ئەی برای کوردی ستەمدیدەم ، بەئاگا وەرە ، تا ئێمەش ئازادبین ، تا فرمێسکی چاومان بسرینەوە ، تا ئاگری نێو دڵمان دامرکێ‌و بەختمان

چارەسەر بکرێت . . ! ئەبێ قۆناغی سەرکەوتنی رۆژهەلاتیان
بە شەمەنەفەری رۆژاوایی‌و بە فرۆکەی ئەوانەوە ببڕم . . . تا»

* * *

بە ناوی پیرۆزبایی کردن‌و دەرچوونی (هەتاوی‌کورد)و بە ناوی قوتابیانی (حقووق)ەوە ، لە لاپەرە (١٥)دا ، هەمدیس نامەیەکی یەکجار بەسۆزو گڕگرتووی کوردانەو بە زمانی (تورکی) رەوانەکراوەو ئەڵێ :

ئەو نەتەوە کوردەی‌کە لەبەر رەوشتی بەرزو جوامێری‌و ئازایی زگماکەوە مێژوو رێزی لێ‌گرتوە ، ئەمڕۆ لەبەر ئەوەی لەمەیدانی نزمی‌و دواکەوتن دایەو حاڵ‌و بارێکی ئەوتۆی پێ بەخشیوە کە شایانی غەم‌و خەفەت خواردنە . . . . تاد

ئەو شوێن‌و ناوچانەی کە کوردنشینە ، رێك‌و پێکی‌ی بخەرە لاوە ، وەکو سادەترین کۆمەڵێك تەنانەت قوتابخانەیەکیشیان نیە . . . ! بێگومان ئەم نەخۆشی‌یە خراپترین پەتای نەخۆشی‌ی کۆمەلایەتی‌یەو تا ئێستا بەداخەوە بۆ چارەسازکردن دکتۆرێك چارەیەکی وای بۆ نەدۆزیتەوە . . ئەمڕۆ بەجێ‌هێنانی کاری ئەو دکتۆری‌یە بە ئێوەی لاوی رووناکبیر سپێرراوە ، وەکو ئەرکێکی گەورەی ویژدان ، راپەڕاندنی ئەو هەنگاوانەی کە ئێوە دەیهاوێژن ، ناوێکی نەمرتان پێ‌دەبەخشێ بەبۆنەی ئەم رێگاگیریەی ئێوەوە پیرۆزباییتان لێ‌ئەکەم‌و تکای ئەوەشتان لێدەکەم کەپێش هەموو شتێ ، بۆ ئەو زمانە کوردییەی کە خزمەتی نەکراوە ، رێزمانێکی بۆ رێك بخرێت ، ئەمەیان پێداویستیەکی خێراو بەجێ‌یەو بەهیچ جۆرێ نابێ دوا بکەوێت ، ئینجا زانست‌و هونەرو پیشەسازی پێش‌خستن ، ئائەمە دەبێ ئەرکێکی سەرشانتان بێت . . . !

«- م . ع . محمود - خوێندکارێکی حقووق -»

لە لاپەرە (١٦)ش‌و بە بەرواری کانوونی یەکەمی ساڵی ١٣٢٩و لەلایەن سەرژمێری شاری (ئایەنتاب)ەوە . حجی حەسەن تەحسین سێوەرەکی . نامەیەکەی زۆر بایەخداری بە (تورکی) بۆ دەستەی بەڕێوەبەری گۆڤارەکە ناردووەو گەلێ شتی تێدا روون کردۆتەوە ، لەوانەیش : داوای رووکردنە زانست‌و پەروەردەکردنی منالانی کوردی کردووەو جاری کردنەوەی قوتابخانەی لە سەرانسەری کوردستانا داوەو لە بڕگەیەکیا ئەڵێ :

«لە ژمارە (٢)ی گۆڤاری هەتاوی کوردی رۆژی (٢١)ی تشرینی دووەمی ساڵی ١٣٢٩ دا ، ئەو وتارەی کە بۆ زانایانی کورد نووسراوە لەتەك وتاری مەولانزادە رەفعەت بەگ‌دا ، بەوپەری رێزەوە خوێندمەوە . . . . لەنێو لاوانی کورددا خامەی رووناکبیرانە هەیە ، لەتەك ئەمەشدا ئیمڕۆ پێویستی‌ی کوردستان ئەو نوقسانی‌و کەموکوری‌یە بەتەمەنەیە ، کەپێ‌ی دەوترێ : (پاشکەوتن) . . . دەردێکی زۆر کۆنی کوردستان هەیە کەهیچ مرۆڤێك نیە ئەمە نەسەلمێنێ ، ئەویش :

پێویستە کوردەکان زیاتر بایەخ بە زمانەکەیان بدەن . . . لە شارەکانی کوردستان ، لە شاخ‌و چیاکانی کوردستان کۆمەڵانی خەڵك چاوەنواری کردنەوەی قوتابخانەن . . تاد من وەك کوردێك ، تکا لەدەستەی بەڕێوەبەری هەتاوی کورد دەکەم ، ئەم داخوازیەم بۆ بخرێتە بەرچاو . . . !

لە لاپەرە (١٧)شدا (سلێمانیەلی زیوەر)[٤] قەسیدەیەکی بە شێوەزاری سلێمانی‌و بەناوی بۆ (کورەکانی کورد) بلاوکردوتەوەو کە ئەمەی ئێرە دەقی تەواویەتی :

دونیا کە مەقامێکە دەبێ روو لە فەنابێ
سا ئەو کەسە زۆر مەردە کە مەشغوڵی سەخابێ
دەرحەق بەبەنی ئادەم‌و ئەعدایی وولاتی
وەك حاتەم‌و وەك رۆستەم‌و وەك بەرقی سەمابێ
ئەی ساحیبی جاهو کەرەم‌و مەسنەدو تەمکین
شوکرانەیی ئەم نیعمەتە ، چاوت لە گەدابێ
ئەملاکە بەسە ، قەدرە بەسە ، حورمەتە بەستە
با نەوبەتی جەلبی نەزەری خەلقی خودابێ
کەوتوینەتە ژێر باری بەلای جەهل‌و عەتاڵەت
با هیممەتی ئێوە سەبەبی دەفعی بەلابێ
میللەت هەموو بێ جووت‌و بەبێ قووت‌و رەشو رووت

ماکینەیی بۆ بێنە . هەتا کامی ڕەوابێ
سوختە هەموویان سەختن و بێنان و کیتابن
بابی (نصر) بابە دەسی ئێوە . کرابێ
باقی نیە ئەم حیشمەتە بۆتۆ لە جیهاندا
هەر چاکەو ئیحسانە کەوا شوهرەتی چابێ
موحتاجی دەسی ئێوەیە ئەم قەومە فەقیرە
چاوتان لە دوایی ، لە وەفابێ لەسەفابێ
خێرت کە لەبۆ میللەت و دەوڵەت نیە ، غافیل
نەفعی چییە ئەستوونی دەوارت لە سەمابێ
وەقتی سەرو غیرەتبە ، ئەعدا لە کەمین دان
ئەمڕۆ کە هەوا سافە ، دوو چاوت لە دوابێ

* * *

«ئودەبا چاکە لێم نەبن دەرهەم – لەم قسەو لەم حیکایەتەی دەیکەم» قەسیدە ناودارەکەی حاجی قادری کۆیییەو لاپەڕە (١٧–١٩)ی گرتۆتەوەو بە سەرناوی (قەسیدەی ڕەحمەتی حاجی عبدالقادر کۆیی) تۆمار کراوەو بۆ یەکەمجاریش بڵاو بۆتەوە . . جیاوازی قەسیدەکەی ئێرەش لەگەڵ دیوانە پوختکراوو چاپکراوەکانی حاجی‌دا (گیو – شارەزاو میران) واکەوتەوە[٥] :

ئودەبا : چاکە لێم نەبن دەرهەم
لەم قسەو لەم حیکایەتەی دەیکەم
ئیددیعای هەر سەنایەعێکی بکەن
تاکو نەیبین ئیمتیحانی نەکەن
پێی دەڵێن حیلەبازو کەززابە
شێخ نەبی خاریجە لەئەم بابە
خانەقاو تەکیەو شێخیان یەکسەر
پێم بڵێن نەفعیان چبوو ئاخر
غەیری تەعلیمی تەنبەڵی کردن
جەمعی ئەملاک و خەزنە داکردن
دەفعەیەك ئیمتحانیان ناکەن
تێبگەن زەهرە یا نەتریاکن
دەمەحەکی بدەن ئەگەر وەکو زەڕ
تێدەگەن ڕێگرن وەیا ڕەهبەر
شێخ ئەوانەن دەشێخییان لادا
هیچ کەس ڕزق هیچ کەس نادا
ئەی خەریکی ڕموزو نازو نیاز
ئەوروپا فەنی گەیوەتە ئیعجاز
قوللەیی ئیڤلی لە ئەفلاکە
عەکسی ئەو گەردشی دەژێر خاکە
یەعنی ژێر ئەرزی دەبن دەریا
. . . .»

کوورەیی ئەم زەمینەیان پێوا
خاتری تۆیێ چوونە جەووی سەما
قسەیێ ئەمڕۆ دەیگرن لەزوبان
ساڵێ تر بۆت دەکەن بەیێ نوقسان
سەدو پەنجا لوغەت زیادە دەکەن
ساڵێ بۆناوی سەنعەت و بۆ فەن
تۆش وەرە فەننێ فێربە چیت داوە
کافرە یەختییە وەیا جاوە
چینی ئاتەش پەرستن ئێستاکەش
گەبری بێدین و هیندووی ڕووڕەش
بۆچی فەرموویەتی نەبیی ئەمین
«اطلبوا علمکم ولو بالصین»
لازمە خول بخۆی وەکو بەرداشی
کوللی قەرنێك دەگۆڕی ئەمری مەعاش
هەرچی بێ بەهرەیە لە کەسبی کەماڵ
دەبێتە دەروێش و مارگرو حەممال
تەنبەڵی کاری حیزو بێخێرە
دەستی ماندوو لەسەر زگی تێرە
ئەهلی جەننەت نەشوان و گاوانە

جوتیارو سەپانو (خەرمەسانە) ! ؟
لە حەدیسا هەیە حەبیبی خودا
گوتی : الکاسب حبیب الله
موسحەفی خوایە عالیمی بپرسی
بەدوو نانی دەداتو ناترسی
صۆفی وەك تیشنە بوو لە زیکری هەتاو
سەد نوێژی دەدا بە کاسەك ئاو
شیعە وەك تیشنەبوو لە سینە زەدەن
بە دوو قەترە درا حوسێنو حەسەن
فایدەی گەر بدایە زیکرو دوعا
دەبووە قاروون گەدایی سەر رێگا
بە قسەی موخبیرو موئەریخی کۆن
میللەتی چینە چارسەد ملیۆن
سەربەسەر دەوڵەتی هەموو ژاپۆن
زۆر بە زەحمەت دەگاتە سی ی ملیۆن
ئەهلی ژاپۆن بەفەن و سنعەتی چاك
سەیری چۆن چینی گرتو کردیە خاك
ئیتتیحادی بە ئیتتیفاقی ئەنام
سوپەرە بۆ حەوادیسی ئەیام
کوردی ئێمە نەزانو پاشکەوتن
پێکەوە پووشو ئاگرو نەوتن
بێ ئەگەر دەستی یەکتری بگرن
وەك سکەندەر هەموو جیهان دەگرن
خواردنو سەتری عەوەرتو سوکنا
باعیسی ژنە بۆ گەداو پاشا
حاڵەتی وایە چی لەسەر خاکە
غەیری عینا ، کێ لە ئەفلاکە
ئەو هەموو مەدحی بادەوو دولبەر
نووسراوە لە سەد هەزار دەفتەر
وەکو خەمسەی نیزامیی گەنجە
کە لەلای خەڵقی کیمیاو گەنجە
سەدیەکی پاشا شیرنو فەرهاد
بە کۆتایی دێ ، مەعاشو موعاد
ئێستە میللەت دەبوونە ساحیب جاه
یا نەهەمتای «اولیاءالله»
حەیفە بۆ مەردی ساحیبی تەمیز
هێندە باسی مەکانی پیسو میز
کێ دەڵێ کوردەکان بە ئیدارکن
بەسە ئەم نەقسە گوێ لەمن ناکەن
لە قسەی ساغی من خەلەل دەگرن
واهیمەی شێخەکان لەدڵ دەگرن
ئەوی موحتاجی نانو پیوازە
یا هەتیوبازە ، یانە مێبازە
ئەوکەسەی دەوڵەمەندەکی چاکە
بەندەیی . . . . . . ناپاکە
عیشقبازیو هەوای دەروێشی
میللەتی خستە فەقرو بێئیشی
هەموو مردووی میان سمتی خرن
بەیتی مەدداحیان بمەجان دەکرن
بەیتی من چونکە کەڵکیان دەگرێ
لە غوربەتیو بێکەسی دەمرێ
تا لەژێر باری دیان نەمرن
زەحمەتە قەدری بەیتی من بگرن
یانە وەك ئەهلی مەغریب ئێستاکی
چیە ناوت ؟ دەڵێ : خریستاکی
باوکم (ئەحمەدە) بە فیکرم دێ
خەڵقی لادێبوو ، دایکم (فاتێ)
رۆژی ئەووەل لەبەندەوو ئازاد
خزمەتی خەڵقە قیسمەتی ئەکراد
(حاجی) سابەسیە سەد هەزار دەفعە

پێم گوتی : ئەم قسانە بێ نەفعە
لێی گەڕێ قەومی تۆ هەموو مارن
دزو حیزو پیاو کوژو هارن
مری ناوداری ورچی ناوداره
راستیان خواره ، خواری خوێنخواره
باوکە هەر چۆنی تۆ دەڵێی وایە
تێدەگەم ئەم قسانە خۆڕایە
قوڕی کام جێ بکەم بەسەر خۆما
ئەمە لێم بوویتە عیللەتی سەودا
بە قسەی چاکە دەستیان دەگرم
تەرکی ناکەم بەلۆمە تا دەمرم

لەلاپەرە ٢٠-٢١)شدا بۆ یەکەمجار (٣) پارچە شیعری سەرامەدی شاعیرانی مەزنی کلاسیك (نالی) زیندوو هاتۆتە بڵاوکردنو بە بەراوردیش لەگەڵ دیوانە چاپکراوەکان بەجۆرە کەوتەوە[٦] .

١

دڵ سیاسەنگ نەبێ ، مائیلی خاکی وەتەنە
خاڵی لەعلی (حەبەشی) ساکینی بوردی یەمەنە
پەرچەمی سونبولییو قەددی (قضیب‌البان)ی
زوڵف بە هلولییو خەت زەنگییو وەجهی حەسەنە
(عیلەتی مەزهەری جان) ئایەتی ئیعجازی بەیان
(لەبی روح) و دەهەنی سیڕرو کەلامی عەلەنە
(رەوشەنی دیدە بە ئینسانە کە موژدەی قەدەمی)
رۆشنی دیدەیی غەمدەیی (بیت الحزن) ـە
دەست لە خوێنم مەدە ئاڵوودە مەکە دامەنی پاك
خوێنی‌من سابیتە باتیل نیە وەك رەنگی خەنە
وەکو گوڵ ئاتەشی (غەمڵیوە) بەبەرگی چەمەنی
قامەتی نارەبەرە ، ناردەرە ، نارەوەنە
دڵی (نالی) کە ئەنیسی قەرەداغە (ئێستاش)
داغی سەرچاوەوو دێوانەیی دارو دەوەنە

٢

سەرمایەیی سەودا کە دەڵێن زوڵفی دووتایە
هەر پێچش‌و (تابێکی) سەر ئاشوویی (تێدایە)
بیدە بە دڵم ، شیفتە بۆ شیفتە چاکە
بیخە ملم (ئەم) قەیدە بە دێوانە رەوایە
ئەو خاکی دەرە مەسکەنی سەر ساڵمە شایەر
جاری لەدەمی تۆ ببیەم سەگ بە وەفایە
زوڵفت سەبەبە ، دڵ بەعوزارت کە دەسووتێ
سووچی شەوە (وا) قاتیلی پەروانە چرایە
(نالی) کە ویقاری نیە ، بێباکە لە (خەڵکی)
سۆفی کە سولوکێکی هەیە عوجب وریایە

٣

زوڵفت بە قەدتدا کە پەرێشانو بڵاوە
(بۆچی) لەمنی شیفتە ، ئاڵۆزو بەراوە
بۆچی نەگریم سەد کەرەتم دڵ دەشکێنی
مەی بۆ نەڕژێ ، شیشە لەسەر (جێگە) شکاوە
هەر چەندە کەرووتم بەخودا مائیلی رووتم
بێبەرگی‌یە عیللەت کە هەتیو مەیلی هەتاوە
هەر جۆگەو (جێتێکی) کەوا سوورو سوێربێ
جێ جۆششی گریانی منە ، خوێنە رژاوە
سۆزی دڵمە باعیسی تاوو کوڵی گریان
مەعلوومە کە ئاگر ، سەبەبی جۆششی ئاوە
بێ فائیدەیە مەنعی من ئێستا کە لە گریان
بۆ عاشق بێچارە زوو ئەم ئاوە رژاوە
مانی‌ی نیەتی قووەتی تەسویری بڕۆی تۆ
ئەم قەوسە بەدەستی موتەنەففیس نەکشاوە
(نالی) وەکو زوڵفت کە موتەبعی بەری پێتە
تێکی مەشکێنە ، بەجەفا مەیخەرە لاوە

* * *

له لاپەڕە (٢١-٢٢)شدا ، شیوەننامەیەك لە لایەن

ڕۆژنامەنووس‌و شاعیرو زمانزانی نەمر (محمد میهری)و بەبۆنەی کۆچی دوایی (بابان زادە اسماعیل حق بەگ) بلاوبۆتەوە، ئەمە دەقەکەیەتی [٧] :

زمانی پیرەمێرد ئیمڕۆ خەزینەی ئێش‌و گریانە
شەوو ڕۆژ ئاهی نالی ڕەعدە، ئەشکی چاوی بارانە
هەناسەی ساردی (تەئیر)ی لەخاك تاکو (ئەثیر)یێ چوو
میزاجی ئیتعتیدال فەوتا، و یسالی تۆفی زستانە
لەتەم سەرپۆشی غەم پۆشی سەراپا قامەتی کێوان
دلی تۆران دلی سەردی لەبەین کێوانی کەیوانە
بەرەسمی تەعزیە هەر نەونەمامە بەفری کورد جامە
بەلێ لەبسی سپی پۆشین رسوومی کۆنی دەورانە
لەدەوری سەر لەبەر پیێی نەوعروسانە چەمەن پۆشین
خەتی خالی پەرێشانە، خەزانە پەلکی ڕێزانە
لەحەسرەت هاتە لەرزە، هەر نەمامێك قامەتی بەرزە
مەگەر تابی تەبش ئەفتانی خێزان، کاری ئەحزانە
لەسەر تاپیێ بەزنجیری سەهۆلۆ پێچراوە بێچارە
سەهۆلی دەردی حوزنە، فائیدە.ی زنجیری دێوانە
لەهەر مالێ تەماشاکەی لەسەوبی سینە دوکەلێ دێ
لەناو کوردان دەلێی ‹‹(فارالتنور) و وەقتی تۆفانە
بڕا حیبرو دڕا کاغز قەلەم جیسمی شکاو ڕەسمی
بەسەد شکلۆ بەسەد شێوە دەگرێیت هەندە سەخانە
لەباغی عیلمو تەحسیلی هەریەکێ لەو تازە غونچانە
لەسەر لێو باری دلێ، ئەفکاری تەعتیل کاری حەیرانە
لەسەر سەفحەی گولی ڕوومەت لەئالی شەونمی گریان
پەرێشانن چ وەقتی خوێندنە، یا لێوی خەندانە
خودایا ڕۆژی حەشرە وا جیهان یەکسەر سەروبن بوو
وە یاخود وەلوەلەی فەوتی مەداری فەخری کوردانە
جەوانی نەوجەوان حەقی بەگ، بەگزادەیی کوردان
ڕەئیسی ئەهلی عیرفان، دەریەکتای مالی بابانە
لەبەر کۆچکردنی دەردانە ئیمڕۆ ڕۆژی دەردانە
مەسیلی ئەشکی خوێن دامانە، دامان کاری مەردانە
بلێ ئەمری خودایە هیچ لەدەستی ئێمە دەرنایێ
کە قوربان زوو بەکورد، بۆچ تازە ئیسماعیلی قوربانە
ئەجەل ساقی سەعات پەیمانە شەربەت مەوتە بۆ هەرکەس
دەگەلێ ئەو مەجلیسە ڕۆژی ئەزەل سەد عەهدو پەیمانە
لەبۆ تەئریخی مەوتی (میهریا) هەر چەندە مەحزوونی
بلێ دوو میسرەعی مەربووت‌و مەزبووتی ئەدیبانە
(خدا عفو بکە ناکامران بو هم نبو جوانی
لە دنیا کوچی کرد چوو لبر دەرگایی تو مهران)

* * *

لە لاپەرە (٢١–٢٤) شدا سەروتارێ بەناوی (تەرەقی دینیان دەوێ) تۆمار کراوەو لە کۆتاییدا نووسەری وتار هەوالی کردنەوەی قوتابخانەیەکی کوردیو بە زمانی کوردی لە شارۆچکەی شەرەفکەندیو لەلایەن (مەولانا حاجی مەلا محمدی صادق) بلاوبۆتەوە . .

ناوی خۆیشی بەمجۆرە تۆمار کردوە :

(سابلاغ – قازی زادە – مصطفی شوقی) [٨]

ئەمەش پوختەی دەق وتارەکەیە :

«چەندێك لەوەی پێش بەواسیتەی ڕۆژنامەی (هەتاوی کورد) لە خوسووس فایدەو مەنفەعەتی مەکتەب چەند سەترێکم عەرز کردبوون .

ئاغایانی موحتەرەم عەرزی ئێمەیان قەبوولێ فەرموو . وادیارە کە الحمدللە حەمییەتی کوردان هاتۆتە جۆش . مەخسووس شوکر دەکەین . . ئێمە کە موسلمانین ، ئیعانە کردنی یەکترمان لەسەر لازمەو حەتا پێغەمبەر (ص) فەرموویەتی : (من نفس علی اخیە کربة من کرب الدنیا نفس اللە عنە کربة من کرب یوم القیامة ، واللە فی عون العبد مادام العبد فی عون اخیە .) یەعنی کەسێك لەسەر برای خۆی – مەتلەب برای موسلمانەو چونکە هەموو موسلمان پێکەوە بران – انما المؤمنون اخوة – غەمی دنیایە دەفع دەکا ، خودا غەمێکی قیامەتی لەسەر

هەڵدەگرێو خودا ئیعانەی عەبدی دەکا مادامەکی ئەو ـ ئیعانەی برای موسڵمانی خۆی بکا . . . تاد

مولاحەزە فەرموون ـ چەند ساڵ پێشتر لە شاری سابلاغیو ئەترافی وی ، بەچ جۆرێك عیلمو فەزڵ دەتەرقی دابێو چەند مەلای وەکو : عەلی تورجانیو مەلای پێنجوینیو مەلای پیرەبابو مەلا وەسیم ، بەوجودی خۆیان عالەمیان موزەییەن فەرمووبوو . چەند کەس لە ئەهلی تەریقەتو لە پیرانی دڵرووناك بە ئیرشادی خۆیان رەونەقیان بەدینی ئیسلامی دابوو . دەگەڵ تەئەسوفی حاڵی حازر لەهەزار فەقێیان مەلایەکی واو لە هەزار موریدان پیرێکی وا نابێ . بۆچی ؟ بەبێ شك دەفەرموون :
– چونکە وەقت هەتادێ خراپتر دەبێ – بلاّ ئایا ئێمە لە موقابیلی ویدا نابێ حەرەکەتێك بکەین ؟ دەبێ هەروا مەئیووسو نائومێدبین ؟ ئایا بەخراپی ، ئەودەمی تەکلیفی شەرعیان لەسەر وەلا دەچێ ؟ . . .

رجاو لێدەکەم چلۆن کرمانجانی لادێ کە لە هەزاریان دوویان بە تەواوی فاتیحەو نوێژێ نازانن ـ دورستە پێیان بلێی : موسڵمان . . . ؟ عولەمای ئێمە ئەگەر ئەمر بە مەعروفیان لەکن واجیبە ـ بۆچی بەبێوی کە ئاغایەك ساڵی سەد تەغار گەنمیان نەداتێ ـ تا فاتیحەو نوێژیان پێ بلێن ـ دیارە کە ئەوان کەمتر فیکری پاشەرۆژیان هەیە ـ کرمانجی فەقیر زوو مردوویان . . بە ئیستیلاحی خۆیان – بەبێ چەقۆ دەمرنو تەلقینیان دانادرێ . . . !

ئێمە هیچ ناڵێین : کە عیلمی دنیایە بخوێنن دەگەڵ ئەوەش وامەکەن کە عیلمی دینیشیان لەدەست بروا . . ئەرمەن ئێستا ئینجیلیان بە (کوردی) تەرجەمە کردوە : ؟ توخودا ئەی ئەهلی ئینساف ، دیققەت بفەرموون ـ کوردێك کە نەزانێ محمد (ص) کێ بووەو لەکوێ وەفاتی فەرموە . . شەریعەت چیە . . ؟ چلۆن دەتوانێ دینی خۆی راگرێو لە موقابیلی واعیزی فەرەنگییان کە بە زبانی لووسیان شەیتان هەڵدەفرۆێ ـ هەڵنەخەڵەتین . . ؟

ئایا ئەگەر زەمانە وا دەوام بکا ـ ئێمە چمان لە خەڵکی دنیایە زیادترە ؟ کە بە دووسێ پشتان دەگەنە موسڵمانان بۆ خۆشیان کافرن . . ! لە یەکێکیان پرسی :
نێوت چیە ؟ دەڵێ نیقۆلاّ . . نێوی باپیرت ؟ پەترۆس . . نێوی بابی باپیرت چیە ؟ دەڵێ : ژۆرژ . . نێوی باپیری باپیرت چیە ؟ دەڵێ : محمد . . . ! دەگەڵ ئەوەی کەسێ پشتی پێشوویان موسڵمان بووە ئەوێستا کافرن .

عیلاجی ئەو دەردە ـ دووکەیمەیەو بەس : (کتێبی شەرعی بەکوردی تەرجەمە بکرێ) . . ئیبن حەجەرێکی فەقێی فەقیر ـ پاش (بیست) ساڵ خوێندنی تا بزانی . . چ عەیبێکی هەیە بەکوردی تەرجەمە بکرێو بە (دوو) ساڵان ئەو فەقێ فەقیرە فێری بێ ؟ مەقسەدی ئێمە ئەوەندەیە . . . نیشانی تەرەقی بەختە کە ئاغای محمد حسینخان سەرداری موکری ـ کە خانەدانێکی نەجیبەو حاکمی سابلاغیـیە ـ بە سەفەحاتی حەمیدیەی خۆی مەشغوولە کە ئەو مەعروزاتی ئێمەو مەفهووماتی رۆژنامەی موحتەرەمی (هەتاوی کورد) لە قووەتابێو خودا دەوامی بدا . . وەخسووس کە جەنابی (مەولانا حاجی محمدی صادق) عەزمی فەرمووە کە لە –شەرەفکەندی– مەدرەسەیەکی بە (زوبانی کوردی) بینا بکەن ـ ئێمە دڵمان دەجۆشێو پڕ دڵەخوێن . . !

مولاحەزە فەرموون : ئەگەر قسەکەمان خراپە ـ وەیا زەرەرێکی بۆ دینی موبینی تێدا هەیە ـ دەگوێی مەگرن .
وەگەر خۆشیو باعیسی تەرەقی دینی ئیسلامیـیە - لا تنظر الی من قال وانظر الی ما قال – قسەکە دەگوێی بگرنو ئێمە مەناسن : (مردبایدکە گیرد اندرگوش – ورنوشت (ست پندبر دیوار) والسلام علی من اتبع الهدی .
«سابلاغ – قازی زادە مستەفا شەوقی»

* * *

لەلاپەرە (٢٤–٢٥) شدا ـ بەنازناوی (کردستانە برخطاب – پەیامێ بۆ کوردستان) کە شیعرێکەو لەلایەن (حاجی حسن تحسین سێوەرەکی) مودیری نفووسی شاری ئاینتاب تۆمارکراوەو

دەقەکەی دەڵێ :

ساڵا چارانە حەموو دوژمن هاتن بسەرمەدا
ئمیداد نەهات کافر پڕن بسەرمەدا
وەلات گرتن پیاو کوشتن کەسەك نەما
تالان کرن قیزن برن ناموس نەما
خەلقێ رۆمێ مللەتا ئەرنا ئودان جەزای کر
پاشی نەهات بهەڤ کتەك (قرلوید) کر
سێسەد ساڵە ئەرنائودان میرانی کر
نانێ زگان خارن ، صۆغین جەزای کر
کوللی عەشیران هوون هشیار بن
شوورو مەتالان بگرن ، رابن
خودا هەیە غەم توونە
ئمیدادێ نەخالق توونە
غیرەت بکن هوون بیەك بن
پاشێ خرابە ، دەستا بهەڤدن
هاوار دکم لە کرمانجا
رۆژا ناموس و رۆژا میرا
سوڵتانی دینی هوون مەترسن غیرەتا دینە
گازی بکن لەوێ زاتێ باڤێ مەزن سوڵتان صلاح الدینە

* * *

له لاپەرە (٢٥–٢٦) شدا ، بەناوی (گازندەئێ کوردان) لەشاری (وان)و لەلایەن (فؤاد تەمۆ) وە هاتووەو دەڵێ[٩] :

مەزنا کوردان ئەزێ تشتەك بێژم وەرا
گەرما گوهداری بکن مابێژن درەوا
ئیرۆکا وار رازاندنە ، خەبات و خاندنە
راست بزانن ژڤێ رێەکی راست و تونە

* * *

جارەك دەستێ خۆدانن سەر سنگا
بۆ دل خۆ بپرسن ئەم بوچی مان پاشدا
مللەتێ کو نەخاندنە نەزانین
مەحکومێ مرنە ، ئەڤێ قەنج بزانین

* * *

بزانن ئەو حی داریا ئەم کەتین تێدا
نکارن خۆ دەرخەن ما نەنا ڤرا
مللەتێ مە نەخۆشیا ، نەزانی یێ گرتیە
هەکیم تونە شوخا ئەڤە ، دل من سوهتیە

* * *

ئەم گازی دکن هیکمەتێ بکن مەرا
دەمیرن ئێدی بەسە ، وەرن هەوارا
دەرمانەکی بدن نەزانی یێ سەرمە راکن
بریندارامە مەزنە ، هوون چارە بکن

* * *

ئەڤە ستۆیی وەیە ، مەریژن ڤێردا وێدا
ژوە گازندە دکە ، هەموو خەڵقێن کوردا
مرن هەینە ئەو خەونەك گرانە
هاڤین چوو ، نها گاڤا ، خەزانبە
دەست باڤێژن کیس بدرن ، زێرو زیڤا
مەکتەب و مەدرەسە چێکن بۆ کوردا
هەرکی مەکتەبەك بۆ کوردان ڤەدکە
ئەوە کو ناڤا مرۆڤ بلند دکە

* * *

هەر له لاپەرە (٢٦) شدا ، بابامیری محمد حسین خان سەرداری موکری و حاکمی سابلاغ پیرۆزبایيەکی بەسۆزی بۆ (هەتاوی کورد) ناردووەو دەڵێ :

«ئاقای من چاوم کەوت بە رۆژنامەی (هەتاو) وابزانە کە هەموو دنیایان دا بەمن ، چونکە تا ئێسە ئەو مللەتە کە لە پێش دا لە هەموو میللەتان مەشهورترو ئازاتربوو . ئەورۆ بەدبەختی رووی تێکردووەو بەدبەختیان گەورەترە ، ئەوە بوو کە بە زبانی خۆمان کتێبمان نەبوو ، رۆژنامەکمان نەبوو . ئەدەبیاتمان نەبوو ، منداڵی ئێمە کە بیانخوێندایە دەبوو بە زمانی فارسی یا

توركی بخوێنن ، شوكری خودا كه ئەورۆ له ئەسەری قەڵەمی جەوانانی غەیرەوری ئێمە ، دوو رۆژنامه به زبانی كوردی چاپ دەكرێ . لەسەر هەموو كوردان لازمه قەدری ئەو زاته گەورانه بزانن و بەهەموو تەرزێ لەپێشرەفتی ئەو مەقسوده موقەددەسه كه ئەو دوو وجوده موحتەرەمه ، عبدالعزيز بەگ لەپێشیان كەوتوه كۆمەك بكا ، بەڵكو انشاءالله میللەتی كوردیش بێته عەرەسەی تەمەددونو به زبانی خۆی نەشری مەعاریفو تەئلیفی كتێبو تەئسیسی مەداریس بكا ، تا لەوە زیاتر له خەوی غەفڵەتدا نەمێنن ، خواهیشو تەمەننا له ئەو دوو زاته موحتەرەمه دەكەم ، هەموو مانگان رۆژنامەی (هەتاوی كورد) و (رۆژی كورد) رەوانه بكەن ، كه چاوم به تەماشا كردنی ئەوان روون دەبێتەوە .

قیمەتی ئابوونەم رەوانەكرد ، له حاجی زین العابدينی تاجیری تەورێزی وەرگرن . انشاءالله لەوە بەدواوە ئیعانەش دەنێرم ، بەگیانو بەدڵ بۆ هەموو حەدس حازرم . . . » .

(هەتاو)یش بەمجۆرەو به (توركی) وەڵامی داوەتەوە :

«نووسراوی سەرەوە هینی حاكمی ساوجبلاغی ئێرانه .
سوپاسی هیممەتو هاریكاریەكەی دەكەین . نیازخوازین نموونەیان زۆرتربێت . . .»

* * *

لەلاپەرە (٢٧-٢٩) شدا ، هەمدیس له شاگردانی (مدرسة الزهراء الرشادیه) محمد شفیق) ناوێ[10] بەناوی ئەوانەوە . وتارێكی دیپلۆماسیانەو بەنرخی - به شێوەزاری بۆتانی - رەوانه كردووەو تێیدا زۆر بەوردی باسی دووبەرەكیو ململانێو خۆخۆری نێو كوردان دەكاتو له پاڵیشیا باسی راپەرینی گەلی كورد دەكاو جاری بەهای سەرفرازیو گیانی شەهەندووی كوردایەتی ئەداتو له برگەیەكدا دەڵێ :

«لازمه ڤیجار ، ئاوایی عەقلیّمه دكهتی ، لەورا هەر كەسەكی گەورە عەقلیّ خۆه خەبەر دده ، كو هەند مرۆڤی عارفو موتەددەینی بەغیرەتو حەكیمی بێغەرەزو عەوەز . موهەییا بن ژ تەرەڤی حكومەتا مەنێ ئیسلامی . ڤی مللەتێ ئیسلامی نەسحەت بكەن . . . تا»

* * *

لەلاپەرە (٢٩-٣٠) شدا ، هەمدیس لەلایەن (مدرسة الزهراء الرشادیه) وە (حەمزە) ناوێك بەناوی (ژێر هەتاوی كورد) شیعرێكی بەجۆشو كوردانەی ناردووەو ئەمە دەقەكەیەتی[11] :

السلام ئەی گەنجێ ئەكراد . صەدر بالا جانشین
كوردێتە ، مەدیونێ شوكراناوەیە . هەر ئانو حین
عاقلو زانا ژبو وە شاكرن هەردەم ...؟ مەدام
چونكه دەرسێ ئینشاهیێ دكەڤن ئەو خاسو عام
واقیا ئوستادو فەزلو ئینتباهیێ وان دڤێن
لێچكن حەتتا نهو بن بەرفا حیلدار دزێن
زاهیرە جەم وان وەكی رۆژ ل شەرقێدا دیار
رۆژو تاڤەك گەر هەبت هەردێ سەروەت بت ئاشكار
وەك وەیە لازم دبین هون وەكی حەتتا حەدید
سەرمەدا دائم برێژن عیلمو عیرفانەك سەدید
حاجی قادر (م . خ) ئەلحەق دبین عیللەتێ
چارە دخازن بكن ، دەرمان بكن وێ تیركەتێ
لێ بەلێ عیللەت وەكی سەد ساڵەو كوهنەبێ
هەروەكی تیفۆقلەر مودهیشو جەووال بێ
لازمە دقتۆر - تەبیب ژی میسلی لوقمان با ئیعتیدال
دانن دەرمان و دەوا . كو نەشئەت نەكت زددی منال

* * *

لەلاپەرە (٣٠-٣٢) شیعرێكو ئاخافتنێكی سیاسیو كۆمەڵایەتی (محمد زكی مەلا جەلی) ناوێ ، هەمدیس له (مدرسه الزهراء الرشادیه)ی شاری (وان)ەوە ناردویەتیو له شیعرەكەدا ئەڵێو دەقەكەش بەم شێوەیەیه :

حوریەت رۆژا كو ژ مەشرووتە تلووع كر
شەوقەك دابو كوردان

ئیجلاس کوکربو ئەو لسەر تەختیٚ حەمیەت
تاجیٚ وی ژغیرەت
ئەز چوومە سەرا پەردەئیٚ بەر سەڵتەنەتیٚ شاهـ
من دیتی کو گریان
حوزنیٚ (غضبناك) ژ فریادیٚ دکر ئاهـ
مانەندی یەنب
ئەز چومە حزوریٚ بەسوئالو بە جەوابان
چوبوومە زیارەت
سەعیامە کو مەشکوربو ، بقەیدانو کیتابان
زیارەتبو عیادەت
چەند سالە دریٚژن لە هەر کەلەبی تیران
ویجدانیٚ جەوابدا
ئەز فریەبی شەکو کو دکن دوشمنو جیران
راهیٚ نەسەوابدا
هەم تەعنەو هەم لەومە . . . . . .
• غەدرەك موتەکەمیل
چاڤ دانە درەو رورەشیا ئەهلی سەلیبان
من نینە تەحەمول
پەیمان مە دگەل کریە کو ئەز ببمە مودافیع
سەر لەومەتی لائیم
دەر بەحریٚ جیهادا ڤیٚ سەبیلیٚ ، ببمە رافیع
با قەلعەبی زالم
ئیرۆژ ڤەکر تاڤیٚ لسەر کورد بنالید
مەوسیم تە بهارەت
هاڤین بیٚ دسوژی گەر شیتابیٚ دبیٚ تەبرید
پایزیٚ نە مەنبەت
بنڤیٚمە ئەیا بابو برابیٚمە ب قوربان
دەردیٚمە فەقیران
بشکێنە قیوا دوشمن جیران بکە سەگبان
ئەی بابیٚ ئەسیران
کوردیٚمە قەوی موستەعیدن مانە بەلاڤە
وەك لوئلوئی مەنسوور
حەبلیٚمە مەتینە حازرو هەم پر بشەفافە
دەرزی نیە مەنزوور
«روسیا» کو دگەل روبیٚ سیەهـ نەوطە چەواندا
پر ئەهلی عینادە
یەکیٚ دی بفەزاندا
مەقسودیٚ فەسادە
شەرقیٚ ئەنا دۆلیٚدا لکوردان بویە تەفریق
لەو دەنگی سەگانتیٚ

ئاهێن ژ دلانتیٚ

* *

ئینجا دەست بە ئاخافتنەکەی دەکاو لە برگەیەکیدا دەڵیٚ :

«گویا حوریەت ژ عموومی عەناسری عوسمانیاندا . حاکمیەتا میللەدانی ، یەعنی هەر میللەت بو خاریجی نامووسا خوّە ، کوکەس نکارە تەعەروز لیٚبکەت . یەعنی لسەر وە جەکوبوریە ، دنزمیٚدا نامووسا میللی ژمەرا . کرە پادشاهەکی مەعنەوی . . حال ئەو حالە . ئیسال چارپێنج سالی مەشروتیەتیٚیە . دائیمەن نامووس کورد . چاوان بوویە هەدەف ژبۆ ئیفتیراو مەیکایدیٚ . وەسابوویە ئارمانجا لۆمەییٚ مەزنیٚمە . ئەگەر ژ حکومەتیٚو ئەگەر ژ ئەدیبیٚ کوردان . حەتتا حەمیان ئاریئاریا هەڤکرن . عەزمان دانە دوژمنان . هەر بەڤیٚ تەرزیٚ کوردان ژ فەنی یەئسدان . ئیعتیقادا فیتریا وان کول خەراب کرن ، قووەتا مەعنەوی شکاندن . . . !

بەردەوام دەبێتو دەڵیٚ :

هەروەکی مەسئەلا ئیسلاحا حروفان ژکورد — انرا خوجە درنبد نقش ایوانست . خان از بی‌بستو یرانست — دیققەت بکەن ئیرۆ چاڤ ئەهلی سەلیبان لێیە . کو حەسیەتا دەولەتا ئیسلامی‌یە لەکەدار بکەن ، هەشتنە ملیۆن کوردا یەك دەفعە

بمرین . . . !

ئەز مەجبوورم ، موەززەفم ، موکەللەفم بسورەتێ نازدارێ ب لیسانەکێ حەق مودافەعە بکەم ، عەجەبا وەچەند مەکتەب و مەدرەسە ، یا چەند سالە ژکوردانرا چێکریەو چەند پارەیێ خۆ لکوردان و لە مەعاریفێوان سەرف کریە . . . !

تا بەردەوام دەبێت و بەجۆشەوە دەکولێ ودەلێ :

مەسئەلە وە دەمینتە مەسئەلا وێ باب ، کو ئەولادێ خۆە نەدانەتە بەرێ خویندن ، حەتتا حەمی مەزن بن ، رۆژەکێ دەفعەیێ ببێژە وەرن حەمی علوومان ژمەرا بخوینن . . . !

ئەم ئومێدلی و مونتەزیرین کو ئەم ژ ئیستفادەکی ژمەسئەلەکا ، وە موستەقیم بکەن و مەنافیع بینە تەعمیم . . السلام علیکم یا معشرالأخوان . . .

پەراوێزو سەرنج و رابینین :

(۱) – لە کتێبەکەی (کورد) دا مێژوسکی لەبارەی رێکخراوی (هیڤی)و (روژی کورد) و (هەتاوی کورد)ەوە دەلێ :

«لە دوایدا کۆمەلێ لە کوردەکان ، لە قوتابی و رۆژنامەنووسان . لە سالی ۱۹۱۳ دا . کۆمەلەی (هیڤیا کورد) یان دامەزراندو دەستیان کرد بە بلاوکردنەوەی گۆڤارێکی مانگانەو بەناوی (رۆژی کورد)ەوە . ئەم گۆڤارە رێرەوێکی نەتەوەیی روونی گرتبووەبەر . لەپاشاو لە سالی (۱۹۱٤ . . . !) دا ناوی گۆراو بوو بە (هەتاوی کورد) . . .

مێژوونووسی نەمریش محمدامین زەکی لە (کوردوکوردستان)ـە کەیدا دەلێ :

«لەدوای ئیعلانی مەشرووتیەت . لە تەرەف جەمعیەتی (هێوی کورد)ەوە مەجموعەیێکی ئوسبوعی بە عینوانی (رۆژی کورد) لە ئەستەموول نەشرو لە دوو نوسخەی ئەوەلیدا . رەسمی سولتان صلاح‌الدین و کریم‌خانی زەندی تیابوو . ئەم نوسخەیە لە (٦)ی حوزەیران - تەمووزی (۱۳۲۹) دا لەتەرەف عبدالکریم ئەفەندی خەلکی سلێمانییەوە نەشرکراو لەپاش بەینێك ناوی گۆراو بووبە (هەتاوی کورد) . . .

مامۆستای نەمریش علاءالدین سجادی لە (مێژووی ئەدەبی کوردی)دا بەمجۆرەو ئەتەك گۆڤاری (رۆژی کورد) ئەم (هەتاوی کورد)ەی تێهەلکێش کردووەو دەلێ :

«ئەم گۆڤارە – رۆژی کورد – لەپاشا ناونرا بە – هەتاوی کورد – عبدالعزیز بابان هەر بەمانگی جارێ ژمارەیەکی بەکوردی و تورکی لە ئەستەموول لێ دەرئەکرد . یەکەم ژمارە لە (۱۱)ی تشرینی یەکەمی (۱۳۲۹) رۆمی (۱۹۱۳)ی میلادی بووە . وێنەی عبدالرحمن پاشای بابان لەم ژمارەیەدا هەیە . . .»

لە لێکۆلینەوەیەکی کاك جمال خەزنەداردا . دەربارەی (رۆژی کورد)و (هەتاوی کورد)ەوە . ئەوەی روون کردۆتەوە کە :

«لەپاش دەرچوونی سێ ژمارەکە . لە گۆڤاری (رۆژی کورد) هەربەو قەوارەیە لەژێر ناوی (هەتاوی کورد) ژمارەیێکی لێ چاپکراو بەژمارەی (۱) دەستی پێکردوە . واتە : ژمارە (٤)ی لەسەر دانەنراوە ، وەکو بەردەوامی (رۆژی کورد) . .

هەروا مێژووی دامەزراندنی مانگی ذی‌العقدەی بۆ دانراوە . . ساحێبی ئیمتیازو مودێری مەسئوولی عبدالعزیز بابان بووە . . ژمارەکە لە رۆژی (۲۳)ی ذی‌القعدەی (۱۳۳۱)ی هیجری رۆژی (۱۱)ی تشرینی یەکەمی (۱۳۲۹)ی رۆمی دەرچووە . بەرگەکەی بەوێنەی ئەورەحمان پاشای بابان رازاوەتەوە . . .»

لەپاشا لەدەمی مامۆستا دوکتۆر ئیحسان فؤادەوە بەردەوام ئەبێت و ئەلێ :

«ئەم زانیاریەمان لەو نووسخەیە وەرگرتووە ، ئەوەی دوکتۆر ئیحسان دیویەتی . . . زامدار – ئەوەبووە سەرچاوە . بۆ هەموو زانیاریەکان لەبابەت (هەتاوی کورد)ەوە . . لە لاپەرەی دوایی ئەو نوسخەیەدا بەزمانی تورکی و بەخەتی عبدالعزیز بابان ئەم رستەیە نووسراوە : «گەورەمان سەید ئەحمەد ئەفەندی . . بەپێی ئارەزووو داوای شێخ عبدالقادر ئەفەندی (رۆژی کورد) وەستێنرا . . ئێستا لەباتی ئەو هەتاوی کورد) بلاودەکرێتەوە . . .»

کەچی ئەو ژمارە (۳) یەی لەمەر مندایە - وەك گوتم بەپێی داوایەکی من و لەوەلامی لێکدانەوەیەکی مامۆستا کریم‌شارەزا . بەراوردەکە وادەرچوو : (-۱۳۲۹-ی رۆمی مانگی تشرینی دووەم بەرامبەر بە مانگی ذی‌الحجەی -۱۳۳۱- هیجری قری بەرامبەر بە (۱۹۱۳)ی مانگی تشرینی دووەمی زایینی . . .» .

ئەمەیان بۆ ژمارە (۲)ی ئەم گۆڤارە ئەشێ وراستە . ژمارە (۳)یش دیارە لە کانوونی یەکەمی هەر ئەو سالەدا دەرچووەو ئەبێ ژمارە (۱)یشی هەر لەو سالەو لە سەرەتای تشرینی یەکەما دەرچووبێ . وەك چۆن سەرچاوە باوەر پێکراوەکانیش ئەمەیان سەلماندوە . وەك کاك جمالیش ئاشکرای کردوە ئەو ژمارە (۱)ی ئەو گۆڤارە تەنیا دوکتۆر ئیحسان بینویەتی و بەس . ئەوەی هەبەو ماوە تەنیا ئەم ژمارە (۳) یەی لەمەر مندایەو بەس . . . ! تاکە بەلگەیەکەو بەس . . . !

کەواتە : ئەم (هەتاوی کورد)ـە . گۆڤارێکی سەربەخۆ بووەو سەرنووسەرو دەستەی نووسەرانی خۆی هەبووە . بۆ سەلماندنی ئەم رایەشم . نامە راشکاوەکەی سەرداری موکری و حاکمی سابلاغی‌یە کە لە لاپەرە -۲٦-ی ئەم گۆڤارەدا ئەلێ :

«تەمەننا لەو دوو زاتە موحتەرەمە ئەکەم . هەموو مانگان رۆژنامەی (هەتاوی کورد)و (رۆژی کورد)م بۆ رەوانە بکەن . . تاد»

ئەمێنێتەوە سەر شتێ ئەویش ئەوەیە کە : دوور نیە ئەم گۆڤارە ، هەتاوی کورد- پاشان و دوای وەستانی (رۆژی کورد) بووبێ بـ[illegible] گانی رێکخراوی هیڤی . ئەمەو لەنێو لاپەرەکانیشیدا زەق و ئاشکرا دیارە کە ئەم گۆڤارە گەلێ رووناکبیری جگەرسۆزی ئەو سەردەمەی ناوچە جیاجیاکانی کوردستان دەورەیان لێداوەو لەوانەشە زوربەیان سەر بەو رێکخراوە بووبن . . هەروەك چۆن (بانگی کورد)ی بەغداش زمانحالێکی کەی هەر ئەو رێکخراوە بووبێت . . . ! !

(۲) – وادیارە ئەم کەرکووکی‌یە . لە دەستەی نووسەرانی گۆڤارەکە بووەو لە (رۆژی کورد)یشدا گەلێ وتاری ئاگرینی بەتورکی و بۆ کوردایەتی بلاوکردۆتەوە . وەك بۆیشم ساغ‌بووەوە . ئەم نجم‌الدین ئەفەندی‌یە – نجم‌الدین شێخ حسین نەقشبەندی ، براگەورەی (ئەسیری)ی شاعیرە وهەر لەم برایەشیەوە فیری گیانی نیشتمانپەروەری بووە . . لەوانەیە . . . !

(۳) ئەم وتارە بەخامەی خاوەنی گۆڤار عبدالعزیز بابان تۆمارکراوە

(٤) – بۆ یەکەمجار وەك‌من بۆی بچم (زێوەر)ی شاعیر بەرهەمی خۆی لەم گۆڤارەدا بلاوکردۆتەوە . بەلام ئایا (زێوەر) ئەمەی لە ئەستەموولەوە ناردوە یا لە سلێمانی یا لە شوێنێکی ترەوە .

یا هەرخۆی سەر سڕ بە رێکخراوی (هیڤی) بووەو لەرێی ئەوانەوە گەیشتۆتە گۆڤارەکە . یا ئەمیش یەکێ بووە لە دەستەی نووسەرانی ئەو گۆڤارە . . پرسیارە . . ! ؟ بەلام کاکە حەمەی مەلاکریم لە پێشەکی کتێبی (گەنجینەی مەردان)و لەبارەی مەلا عبداللەی زێوەرەوە ئەلێ :

«لەسەرەتای ئەم سەدەیەدا چووەتە ئەستەموول و سێ‌چوار سال لەوێ ماوەتەوە . .» لام وایە

وەلاّمەکەی ئاشکراو دیارە . . . !

(٥) – قەسیدەکەی (حاجی) تەمەنی (٧٥) سالّەو یەکە سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراوی چاپکراوەو ئەبێ بیێ – بەڕای‌من – بە بنچینەی ئەو قەسیدە ناودارە (ئودەبا . . .) بە بەراوردیش لەگەلّ چاپەکەی (مامەگیوی موکریانی)و مامۆستایان کەریم شارەزاو سەردار میران) دا ، جیاوازیەکی زۆر زۆر چ لەجی‌گۆڕکیێ‌ی ووشەو چ لە جی‌گۆڕکیێ‌ی تاکە بەیت‌و چ بوونی چەند بەیتێکی تازەدا هەیە . . مایەی پێداچوونەوەو سەرنجە . . ! خۆگەر هات‌و دەسنووسی باوەڕپێکراوو کۆنتری لەم چاپکراوە هەبێت – کەتا ئێستا نیە – ئەمەیان باسێکی ترە . . . !

(٦) – لە گەلێ شوێنی هەر سێ قەسیدەکەی (نالی)دا ، گەلێ جیاوازی لە جی‌گۆڕکیێ‌و لە (ووشەدا) هەیەو جیاوازی لەگەلّ هەردوو دیوان‌و لێکۆڵینەوەکەی مامۆستایان (مەلا عبدالکریمی مدرس)و (دوکتۆر مارف خەزنەدار)دا . . جا لەبەر ئەوەی ئەمە کۆنترین دەقێکی چاپکراوی ئەو سێ پارچەیەیە و تەمەنی (٧٥) سالّە ، بەڕای من ئەبێ ئەمەیان بیێ بە (بنچینە)ی ئەو سێ پارچەیە . نالّیم مەگەر دەسنووسی وا هەبێت لەم چاپکراوە کۆنتربێت و جێگای متمانەش بێت . . !

ئەوەی جێ‌ی سەرنج‌و تێڕامانیش بێت ، قەسیدەکەی (حاجی) چونکە شیعرێکی سیاسی‌و رەخنەگرانەی کۆمەلاّیەتی‌یە ، پێش شیعرەکانی (نالی) بلاّوکراوەتەوە . . واتە : گۆڤارو خاوەنەکەی‌و هەڤاڵەکانی پتر بایەخیان بە لایەنی کۆمەلاّیەتی‌و سیاسی‌و نیشتمانی داوە . . ! هەمووشمان ئەزانین شاعیرایەتی نێوان (نالی‌و حاجی) ئاسمان‌و ڕێسمانە ، بەلاّم ئەم دیاردەیەو لەو سەردەمەدا لەلای ڕۆشنبیرانی جۆشخواردووی ئەو سەردەمەدا مانایەکی‌کەی هەبووە . . !

(٧) – بابان‌زادە اسماعیل حق بابان ، بەرهەمی ئاگرینی لە (ڕۆژی کورد)دا هەیە . .

(محمد میهری)یش ، کەلە ڕۆژنامەنووس‌و شاعیرو زمانزانەکەی (ژین)و (کوردستان)ی گۆڤارە . . وەك دیاریشە قەسیدەکەی بە شێوەیەکی گشتی مۆرکی (کوردی‌یەتی) پێوە دیارەو ئەم پیاوە دلّسۆزە هەولی داوە ئەم زمانە پاکتاو بکات ، چونکە بەگوێرەی کوردیەکەی ئەو سەردەمەو هەتا نێو ئەو گۆڤارەش جۆرە هەولّێکەو مایەی سەرنجە . . !

(٨) – لام وایەو ئێستا بەتەواوی موناقەشەکەی مامۆستایان (دوکتۆر خەزنەدارو ممتاز حەیدەری‌و کمال ڕۆوف) بەکالاّبووەوە . . . لایشم وایە ئەمە یەکەمین وتارێکە – وەك بۆی بچم – ئەو پیاوە نەمرە لێرەدا بلاّوی کردبێتەوە . . وتارەکەی خۆی لەخۆی‌دا درێژە پێدانی هەولّی سەخت‌و دژواری یەکەم وەچەی ڕاچەنیوی کوردو (مونەوەرەکانە) دژی ئیمپریالیزم‌و دژی جوولاّنەوەی مسیۆنێرەکان‌و چەوسێنەرەکانی کورد . لەهەمان کاتا هاندانی کۆمەلاّنی خەلّکی کوردستانە – لەرێ‌ی ئاینەوە – بۆ بە (کوردی) خوێندن‌و وەلاّمێکی ڕاستەوخۆو هەروا بەرپەرچکردنی جوولاّنەوەیەکی کۆنەپەرستانەی ئەو دەورو دوکانەیە کە دژی کوردی‌و کوردی‌خوێندن بووە ، کەچی ئەم بەم شێوازە دیپلۆماسی‌یەو بەهێنانی نموونەی ئینجیلی کوردیەوە ، ویستویەتی وەلاّمی کۆنەپەرستان بداتەوەو لەهەمان کاتیشدا خەلّکی کورد قەناعەت بەبۆچوون‌و باری سەرنجەکەی بهێنی . ئەمەو کردنەوەی قوتابخانەیەکی (کوردی)ش خۆی‌لەخۆیدا دیاردەیەکی ڕوونە بۆ ڕوونبوونی ئامانجی ڕووناکبیرانی ئەوساو هەروا دەسپێکردنی (قەلاّچۆکردنی نەخوێندەواری . . . . !)

ئەمێنێتەوە سەرشتێ ئەویش کە : (د . کمال مظهر) لەکتێبەکەی (کوردستان لەسالّەکانی شەری یەکەمی جیهاندا) دەیلێ :

«چالاکی عبدالرزاق بەدرخان لەم مەیدانەدا بەوەوە نەوەستا ، لەسەرەتای سالّی ١٩١٣دا لەشاری (خۆی) کۆمەلێکی ڕۆشنبیری دامەزراندو نیازی وابوو چاپخانەیەکیشی بۆ دابنێ‌و ڕۆژنامەیەکی بەو ناوەوە دەربکاو لەژێر سەرپەرشتی ئەودا چەند (قوتابخانە)یەکیش بکاتەوە . . هەنگاوی هەرەگەورەو پرمانای‌ئەم کۆمەلّە ، بریتی‌بوو : لەکردنەوەی یەکەم فێرگە (قوتابخانە)ی کوردی لەشاری (خۆی) بەپارەی کۆکراوەی دانیشتووانی ناوچەکە خۆیان . . .»

ئینجا لە پەراوێزی لاپەرە (٣٨)دا مێژووی کردنەوەی ئەو قوتابخانەیە لەزمانی لازەرێفی ڕووسەوە تۆمار ئەکات‌و ئەلّێ :

«ئەم فێرگەیە لەرۆژی (٤)ی تشرینی دووهەمی سالّی ١٩١٣ دا کرایەوەو بەم بۆنەیە لەشاری (خۆی)دا ئاهەنگێکی گەورە سازکرا ، ژمارەی یەکەم دەستەکەی شاگردانی ئەم فێرگەیە (٢٩) کەس بوو ، کەبەزمانی کوردی دەرسیان دەخوێند . . تاد»

جاگەر یەکەم (قوتابخانە) ئەمە بووبێ کە «لازەرێف»و دوکتۆر (کمال) تۆماریان کردوە ، ئەوا وەك لەنێو دەقی ئەم گۆڤاری (هەتاوی کورد)ەدا بۆمان بەدەرکەوت ، هەر لەو مانگ‌و لەو ماوەیەشدا قوتابخانەیەکی‌تر لەشارۆچکەی – شەرفکەندی – دا ، دامەزراوە . . ! هەروا بە دووریشی نازانم ، وەك دەرکی‌پی‌دەکرێ ، لەوانەیە سەرداری موکری‌و حاکمی سابلاّغ لەتەك (قازی‌زادە – مستەفاشەوقی) کۆشش‌و هەولّیان لەگەلّ عبدالرزاق بەردخان‌دا ، یەك بووبێ‌و لەو ڕێکخراوەدا ، کاریان کردبێ . . . !

(٩) – یەکەمجیرۆکنووسی کورد (فؤادتەمۆ) بۆ یەکەمجار وەك – شاعیرێ – نووسینی لێرەدا بەدەرئەکەوێ ، دیارە شیعرەکەش زۆر سادەو بێ سەروبەرەو مەبەستیش هەرهاندان‌و جۆشدانی خەلّکە و هیچی‌تر ، مەبەست مەبەستی هونەرو هونەربازی نیە ، وەك دیارەو دووریش نیە . ئەم نووسەرە نەمرە خەلّکی (وان) بووبێت ، چونکە شیعرەکە لە شاری (وان)ەوە نێردراوە . . . !

(١٠) – ئەم (محمد شفیق)ـە – وەك من بۆی بچم – هەر ئەو (محمد شفیق ئەرواسی) یەیە کەدیوانی شێخی جزیری بەچاپ گەیاندوەو لەپاشا لەگۆڤاری (ژین)ی ئەستەموولّیشدا بەرهەمی خۆی بلاّوکردۆتەوە . . . !

(١١) – (حەمزە) . . دوورنیە – وەك من‌بۆی‌بچم – ئەم پیاوە نەمرەش هەر کەلەرۆژنامەنووسی (ژین) ئەستەموولّ (اشرف حمزە) بێت .

(١٢) – (محمد زکی مەلا جەلی) دوورنیە – لام‌وایە – ئەم (جەلی)یە ، هەر لەرەچەلّەکی جەلیزادەکانی لای خۆمان بن‌و بەبنەچەك بۆتانی بن . . ! شیعرەکەش هەرچەندە (رقابە)ی ئەو زەمانە گەلێ شتی لێ‌لاداوەو هەرچەندەیش بەکول‌وکۆڤانێکەوە باسی کورد دەکا . بەلاّم بەڕای من ، ئەم شیعرە هەر بەتەواوی لەکەشوهەواو پێوانەی کلاسیك دەرچووەو لەتەك دەقەشیعریەکانی بەر لەخۆی لەتەکنیکا یەك‌ناگرێتەوە . . باسێکەو باسێکی درێژو پێوەی خەریکم‌و پێ‌ی ئەتلێمەوە . . . !

(١٣) – مایەوە ئەوەش بلێم : دوکتۆر کمال مظهر لە (کوردستان)ـەکەیدا لەپەراوێزی لاپەرە (٤٠) دا لەبارەی دەرچوونی گۆڤاری (بانگی‌کورد)ەوە دەلّێ :

«ژمارە یەکی ئەم گۆڤارە ڕۆژی (١٢)ی (ربیع الاول)ی سالّی (١٣٣٢)ی ك . واتە : (٨)ی شوباتی سالّی (١٩١٤ . . . !) چاپکراوە . . . تاد»

کەچی ئەو نووسینەی کە عبدالعزیز بابان بەناوی بوژانەوەی کوردان‌و لەلاپەرە (١٠–١١)ی گۆڤاری (هەتاوی کورد)و بەبۆنەی دەرچوونی (بانگی‌کورد)و لەژمارە (٣)ی ئەو گۆڤارەدا – هەتاوی کورد – کە ڕێککەوتی (١٠)ی کانوونی یەکەمی سالّی (١٩١٣)یە . بلاّوی کردۆتەوە ، تا ڕادەیەکی باش لەگەلّ ئەم تۆمارەی دوکتۆر یەك‌ناگرێ‌و (چەندمانگێ) بەینیانە ، چونکە گەر (دەنگی‌کورد) لە شوباتی سالّی (١٩١٤)دا ، دەرچووبێ ، چۆن دەکرێ خاوەنی (هەتاوی کورد) لەکانوونی یەکەمی سالّی (١٩١٣)دا ، جاری دەرچوونی ئەو گۆڤارە بدات . . ! هەوێرێکەو . . . . ! ؟

سوپاس‌و سەرنج

- سوپاسی مامۆستاو ئەدیبانی بەئەدەب (حەمەبۆر –عبدالرحمن مزوری – احمد تاقانە) کە هەریەکەو بەجۆرێ هاریکاریان کردم .
- هەموو دەقەکانم بەرێنووسی ئەمڕۆی کوردی نووسی‌یەوە .